

BECKERS HANS

Jaap de Boer

Bij mijn uitgebreide studie over Eilardus de Ruiter, die in 1827 in Groningen werd veroordeeld voor diefstal van 300 goudguldens, werd mijn aandacht getrokken door de geschiedenis van zijn vrouw Maria en zijn schoonvader, Matthias Pironghs.

We treffen deze Matthias aan in Leeuwarden, terwijl hij was geboren in Houthem bij Valkenburg. Dan rijst al snel de vraag, waarom hij zover van huis is geraakt en zijn bestaan heeft gezocht in Friesland. Het antwoord moet gezocht worden in de lotgevallen van zijn vader, Joannes Pironghs.

Joannes (Joes) Pironghs, bijgenaamd Beckers Hans

Vader Joannes en grootvader Nicolaus waren ook al gevestigd in Houthem. De volgende geschiedenis speelt zich dan ook af in de streek rond Valkenburg.

Joannes was getrouwd met Maria Catharina Lenarts, met wie hij één zoon kreeg. Die zoon was Matthias Pironghs (*1752), die we ook tegenkomen als Matthijs of Thijs Pieron. Nadat Maria overleden was, is Joannes vijf maanden later hertrouwd met Anna Catrina Weusten. Met haar kreeg hij vier kinderen, Wilhelmina (*1767-†1772), Johan Peter (*1769-†1773), Maria Helena (*1771) en Michiel Pironghs (*1773).

Joannes Pironghs, bijgenaamd Beckers Hans, omdat hij de zoon van een bakker was, komt voor in een groot aantal stukken in de Limburgse archieven. Daarin wordt hij vaak aangeduid als Joes Pirongs en zo zal ik hem verder ook noemen. Joes was strodekker en dagloner van beroep. In die laatste functie was hij vaak werkzaam in de bossen. Aan het eind van een dag, waarop hij met anderen bomen gekapt had in het Heeker bos, werd hij aangesproken door Anton Bosch, "*den Glaeser*" (= glazenier), die hem uitnodigde om bij hem te overnachten. Hij hoefde dan niet door sneeuw en koude terug naar Houthem. Bij Anton werd hij onthaald op eten en kunnen bier en om tien uur 's avonds stelde deze hem voor, om samen met Pieter Gelders te gaan vissen. Het bleek echter om heel iets anders te gaan. In de buurt van de Heremitage, de z.g. "*Kluis*", op de Schaesberg vroeg Anton Joes en Pieter te blijven staan en ging hij zelf alleen verder. Er was wat gedruis bij de Hermitage en daarna kwam Anton terug. Er werd toen niet meer gevisst en terug naar Heek overnachtte Joes bij Pieter Gelders in de schapenstal. Een paar dagen later ontving Joes geld voor zijn aandeel in de activiteiten bij de Hermitage. Althans naar eigen zeggen, was dit het moment, waarop hij verleid werd mee te doen met de z.g. Bokkenrijders.

Over bokkenrijders is veel geschreven en geromantiseerd. Het zou gaan om een georganiseerde groep personen, die stalen van de rijken ten behoeve van de armen. Er hangt een sfeer van bijgeloof rond die groep, die zich op veel plaatsen tegelijk manifesteerde en zich dus kennelijk heel snel kon verplaatsen. De leden hadden een onderlinge eed van trouw afgelegd en het geloof afgezworen. Zij zouden in dienst van de duivel zijn en zich zeer snel op bokken door de lucht kunnen verplaatsen.

In werkelijkheid waren er in het huidige Zuid-Limburg van ± 1720 tot 1780 in een drietal periodes golven van gewelddadige activiteiten, die veel angst en schade veroorzaakten onder de bevolking en waarop de overheid greep probeerde te krijgen door vele processen, die meestal eindigden in zeer zware veroordelingen. Joes was aangeklaagde in zo'n proces en daarbij ging het er niet zachtzinnig aan toe. Het volgende relaas is gebaseerd op de processtukken, die met elkaar zo'n kleine honderd bladzijden tekst omvatten.

De aanklager stelt, dat Joes deel uitmaakt van een beruchte bende gauwdieven en boosdoeners, die met "*violente*" (= gewelddadige) diefstallen en inbraken het land onveilig maken. Joes ontkent alles en "*is langs den sachten weg, hoe-wel genochsaem daar van overtuigt*", niet tot een bekentenis te brengen. Dan vraagt men de "*Scheepenen van den Hoogen Gerechte der Stad en Vrijheijt Valkenburg*" toestemming om hem een "*scherper examen*" te mogen afnemen met, indien nodig, "*tortuur*". Dat is een verhoor in de martelkamer.

De schepenen geven toestemming. Voor Joes begon dat verhoor op vrijdag 19 mei 1775 om half tien 's morgens en het werd pas beëindigd om negen uur 's avonds. Eerst werden daarbij de verschillende martelwerktuigen aan de beklaagde getoond en werd hem uitgelegd, hoe ze werkten en welke vreselijke pijnen ze zouden veroorzaken. Wie dan nog niet bekende werd vastgebonden op een stoel en kreeg duimschroeven aangelegd. De volgende fase was het aanbrengen van rechter- en later linker scheenschroeven, die helse pijnen konden veroorzaken en als dat nog niet tot een bekentenis leidde, werd de beklaagde op een stoel met scherpe punten geplaatst en werd bovendien de druk verhoogd door zijn lichaam te verzwaren met stenen. Onder deze zware martelingen waren de slachtoffers meestal bereid alles te bekennen en iedereen te verraden en op grond van die bekentenissen werden dan weer anderen opgepakt, soms geheel ten onrechte. Als het slachtoffer op suggestieve vragen over het verloop van zaken en de deelname van personen onder "*tortuur*" de gewenste antwoorden gaf, werden deze voor waar aangenomen en in volgende processen gebruikt.

Om de schijn van vrijwilligheid bij de verhoren hoog te houden, werd later buiten de martelkamer nogmaals gevraagd of de beklaagde bij zijn bekentenis wilde blijven, hetgeen blijkt uit het volgende citaat:

"... den welken gebragt zijnde buijten de plaatse van Tortuure, handen en voeten vrij, en sonder eenige schrik, vrese, of dreigementen, en aen den selven sijne vooren staande Responsiven duijdelijk van woorde tot woorde voorgelesen zijnde, heeft verklaert in allen deelen bij sijne voorschreven Responsiven te willen persisteren, Dat alle daar bij opgegevene complices waarlijk leeden van hunne bende waaren en bij Diefstallen soo als gedetailleerd had sien assisteeren, als meede dat ook hij selfs hadde geassisteerd bij de daarbij gemelde Diefstallen en hujsbraeken sonder in het minste iets daar bij ofte daar af te willen gedaan hebben."

De ondervraagde, met de lange dag van gisteren nog vers in het geheugen, zal vast geen afstand van zijn bekentenis nemen, bevreesd als hij moet zijn voor herhaling van de ondervraging.

Joes was betrokken bij veel inbraken en diefstallen in de periode van ± 1760 tot 1775. De aanklager kiest ervoor om hem voor drie voorvallen in het bijzonder te verhoren. Als hij daarbij voldoende bekend, is dat toereikend voor een veroordeling.

Eerste

"Den diefstal bij den eremyt op den Schaesberg"

"De Kloes op de Sjaasberg"

De Kluis⁵ op de Schaesberg (*"De Kloes op de Sjaasberg"*) bestond vanaf 1688 boven op een heuvel ten noorden van het Geuldal en werd sindsdien bewoond door een kluizenaar. De vierde kluizenaar, Arnoldus Haesen, had een bijzonder heremietenleven op deze plek. Vanuit zijn jeugd te Wijlré, waar hij opgroeide op een hoeve, had hij kruidenkennis en diergeneeskunde opgedaan. De kruiden uit het bos rond de Kluis verwerkte hij in de Anthoniusbroodjes, die veeboeren aan hun dieren voerden. De gezondheidsresultaten in de stal waren verbluffend, de kapel werd al snel te klein voor de dankbare veetelers. De Kluis werd vergroot, *"De Gank" (bedevaart) was geboren*; het aantal pelgrims nam toe.

Een bokkenrijdersbende, die hoorde van de gunstige financiële situatie, beroofde de kluizenaar en lieten hem berooid achter.

Joes Pirongs maakte, zoals we al zagen, deel uit van deze bende. De leider was Anton Bosch, *"den Glaeser"* en bij dit voorval was Pieter Gelders prominent aanwezig. Joes stelt, dat hij niets vermoedend op *"schildwagt"* heeft gestaan, maar elders is te lezen, dat hij wel degelijk deelnam aan de geweldadige overval.

Tijdens de verhoren verklaart Joes, dat hij *"voor comphaen en meede mackers hunner bende"* een groot aantal mensen kent. Hij noemt er meer dan veertig, vaak met bijzonderheden over beroep, woonplaats en burgerlijke staat en belooft de rechter er meer te zullen noemen, als hem namen te binnen schieten. Het zijn deze lijsten namen, die *"onder tortuur"* verkregen zijn, waarbij je aan de juistheid van de genoemde feiten ernstig kunt twijfelen.

⁵ De Kluis is thans een rijksmonument en toeristische attractie.

Anderen werden daar dan weer de dupe van, zoals ook Joes de dupe werd van het feit, dat hij in bekentenissen van anderen al genoemd was.

Tijdens het verhoor, ook over voorvallen van lang geleden, geeft hij zo gedetailleerd aan, wie er allemaal deelnamen en wat hun taak toen was, dat het haast niet anders kan, dan dat hij de gewenste antwoorden voorgeschoteld krijgt, door zijn ondervragers.

Tweede

"Den violenten diefstal ver[ge]selt met huijsbraeke en geweldige knevelaries en mishandelinghe der in huijs geweest sijnde menschen" bij Johannes Fisscher in Aertsgenhout.

Deze vond plaats op 22 januari 1760. Lins Schouteten vertelde Joes van te voren, dat hij op een afgesproken dag 's avonds om tien uur op een bepaalde plek in het Savelsbos moest zijn, *"dan sullen wij sien eenig geld voor te drinken te krijgen"*. Dat bos was heel geschikt om ongezien bijeen te komen, omdat het door erosie een heel geaccidenteerd terrein is met veel steile hellingen.

In het Savelsbos

In het bos was een groot aantal bendeleden aanwezig. De leiders, Anton Bosch, Lins Schouteten, Pieter Gelders en Hendrik Akkermans, hadden besloten bij Johannes Frisschen met geweld in te breken en alles te stelen, wat ze konden krijgen. Anthon Bosch had hun opgedragen heel stil te zijn en op weg te gaan naar Arensgenhout. Toen ze op een steenworp van het huis waren aangekomen, kreeg Joes met enkele anderen de opdracht *"schildwag"* te staan en met een fluitsignaal te waarschuwen als er onraad was. Dat was niet het geval, maar hij had wel hulpgeroep uit het huis gehoord. Even later kwam Anton langs om te zeggen, dat ze zich konden verspreiden en naar huis konden gaan. Daarop was hij door het Ravensbos naar huis gegaan en om ongeveer twee uur 's nachts bij het klooster te St. Gerlach aangekomen. Omdat hij op dat klooster werkte, kon hij daar in het wachthuis wachten tot de dag aangebroken was.

Enkele dagen later had hij van Anton Bosch twee schillingen gekregen voor zijn aandeel in de overval. Op zijn vraag, hoe het bij Frisschen in huis toegegaan was, had hij geen antwoord gekregen.

Derde

Anton Bosch uit Heek kwam van Maastricht langs St. Gerlach met *“sijnen glase craam op den rug”*. Hij gaf Joes opdracht om over enkele dagen ‘s avonds op de Raarheide te verschijnen omdat *“sij moeten gaan wat buijd maeken”*.

‘t Toeval wilde, dat Joes van de Proost van het klooster iemand die avond naar Raar moest vergezellen. Toen hij terugkwam, wilde hij naar huis gaan, omdat hij weinig zin in deze diefstal had. Het liep anders, want hij werd in het zogenaamde *“Rondböske”* tegen gehouden door Anton Bosch, Pieter Gelders, Lins Schouteten, Hendrik Akkermans en nog enkele anderen. Samen gingen ze naar de Raarheide, waar nog een aantal anderen hen opwachtte. Anton, die het commando voerde, verdeelde de bende in drie groepen. Zelf ging hij met zijn groep langs de straat het dorp in. De bendeleden uit Geulemberg en Houthemerberg moesten naar rechts, om het dorp heen naar de kant van de waterval en Pieter Gelders met Joes en anderen volgden de eerste groep een eind en gingen dicht bij het huis van het slachtoffer, Theunis uit Raar, op wacht staan. De eerste groep had de huisdeur bij Theunis opengebroken en alles gestolen, wat ze mee konden nemen en Lins Schouteten had Joes verteld, dat ze de mensen in het huis vastgebonden hadden.

Het glooiende landschap van de voormalige Raarheide

Na ongeveer een uur kwam, zonder dat ze ook maar enig gerucht of alarm gehoord hadden, Anton met de anderen bij hen en zei, dat ze klaar waren en dus naar huis konden gaan. Daarop gingen Joes en de mensen uit zijn groep terug naar Houthem, waar zij ‘s nachts om drie uur aankwamen. Zij waren *“over*

weg seer begerig geweest om te weeten wat se uijt deesen diefstal souden trekken”, want Anton had hun een aandeel toegezegd.

Bij al deze acties waren de meesten gewapend met stokken, alleen Pieter Gelders en Anton Bosch hadden gaffels als wapen.

Ongeveer drie weken later had Joes van Lins Schouteten hem namens Anton Bosch twee schellingen gegeven.

In de aanklacht van 18 mei 1775 tegen Joes bevindt zich ook een stuk, waaruit blijkt, dat Lins Schouteten, Hendrik Akkermans, Gerard, Nijst en Stafs Bakbier in bekentenissen bij hun verhoren, eveneens *“onder tortuur”* in 1773 en 1774 hem beschuldigen als mededader aan de voorgaande en een aantal andere diefstallen en verklaren, dat Joes bendelid was en de eed had afgelegd.

De aanklager, Mr. W.D. Vignon Lt Hoogh Drossard des Lands Valkenburg, heeft alles wel overwogen en vindt deze *“euveldaden in een landt waer goede justitie en politie regeert niet tollerabel en anderen ten exempel hoogst strafbaar”*, met als gevolg:

“soo is 't dat Scheepenen van het Hoog Gerechte der Stad en Vrijheid Valckenborgh, ter manisse van den WelEed: gestr Heer Voogd in naeme van wegens Haar Hoogmoogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Needer Landen regtdoende, en condemneeren den beclde joes: Pirongs alias Bekkers Hans omgebracht te worden ter plaatse daar men gewoon is crimineele justitie te doen, en aldaer aen den Scherprechter overgeleevert sijnde met de coorde gestraft te worden dat er de dood naar volgt, en dat vervolgens des selfs doode Lichaem in een keten geklonken andere ten Exempel en afschrick op het galgevelt sal worden en blijven hangen”.

Bovendien wordt Joes veroordeeld tot de justitiële kosten en worden al zijn goederen geconfiscieerd.

De veroordeling is op 22 juni 1775 op de pui van het Landshuis aangeplakt en op dezelfde dag is door de Scheepen Van Craen op de executieplaats *“het stockje gebrooken”*. Dat gebeurde in tegenwoordigheid van de ter dood veroordeelde, terwijl de volgende woorden werden uitgesproken: *“Zoo waarlyck, als dit Stockje door my gebrooken wordt, zoo waarlijk zal uw ziel van uw lichaam worden gescheiden”*, waarmee te kennen gegeven werd, dat de zaak hiermee was afgedaan en de rechters hun bemoeienis ermee hadden beëindigd. Daarna werden Joes Pirongs samen met nog zes andere personen op de Lommeleberg bij Valkenburg opgehangen.

Je zult niet eenvoudig een kaart vinden, waar de Lommeleberg op staat. Door toeval kwam ik erachter, dat het gaat om de hoogste heuvel bij Valkenburg, die nu Emmaberg heet en getooid is met een grote zendmast. Vandaar kijkt men prachtig in het dal en over de velden. Vervolg je dan de weg naar de top van de

heuvel, dan passeer je eerst dit natuurlijke kruis. Op het hoogste punt gekomen, bereik je een vredige akker, waar niets erop wijst, dat hier vroeger het galgenveld lag, waar onze voorouder aan zijn einde kwam.

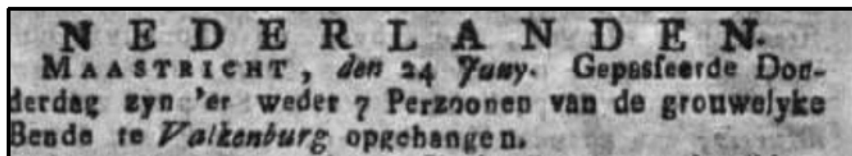
De Emmaberg bij Valkenburg

Het galgenveld op de top van de Emmaberg, voorheen Lommeleberg.

De naam Lommeleberg is mogelijk te verklaren door het Limburgse woord "*loemele*", dat "*lompen*" betekent. Het zou dan gaan om de lompen, die achterbleven als de stoffelijke overschotten vergaan waren of door "*de vogelen*" waren verorberd.

In de Middelburchse Courant van 4 juli 1775 werd het volgende bericht opgenomen:

Justitie was hard en al heel snel stond men bij de tweede vrouw van Joes, Anna Christina Weusten, op de stoep om de boedel te confisceren.

In de gemaakte inventaris staan de volgende bezittingen: *"twee stolen, een dito, een kroekbank, mostart pot zoutvat, thee reck, thijn en 2 meelvatjes, lepel reck en Emmer, twee kettingen en hangijser, twee boterpotten, een sluijd mandel en ijser ketel, een moulje, een vuijt ijser de vrouw, een ijser pot, bed laken schaars hoofd peluw, een kastje joseph jood, een tafeltje, een kist, een koijs vrouw [een vrouwelijke koe]", alles tezamen geschat op een waarde van f 41,14.*

Daarnaast waren er nog enkele uit erfenissen verkregen stukken grond. De **geschatte waarde daarvan was f 40,-**. Mogelijk met hulp van anderen koopt Anna deze grond terug. Toch blijft ze nu geheel berooid achter met haar twee kinderen van vier en twee jaar oud. Haar stiefzoon Matthias is 23 jaar. Hij maakt zich na al deze schande zo ver mogelijk uit de voeten en dat verklaart, waarom wij hem terugvinden in Leeuwarden.

Bronnen

Archief van het Hof van Assisen te Groningen 1811-1838. Inv. nr: 6-107, arrest d.d. 4 september 1827

Landen van Overmaas - inv. nrs: 8152, 8172, 8183, 8194, 8195

Anton Blok, "De Bokkenrijders, roversbenden en geheime genootschappen in de Landen van Overmaas (1730-1774)". - Amsterdam, 1991

John van Eekelen, "Bokkenrijders en hun afstammelingen" (<http://johnve.home.xs4all.nl/>)

Melchior Juliaan, "De Bokkenrijders, feiten en legenden". - Hasselt, 1915 en 1981

H.J.J. Philippens, "Houthems Verleden". - Eygelshoven, 1983

© J.J. de Boer, Boekelo 2012.